

Jakob E. Langes tale om den danske bonde

Taler

Jakob Emanuel Lange
medstifter af Henry George-
foreningen

Dato

17. august 1908

Omstændigheder

Titel på foredrag: Den Danske Bonde i dag

Foredrag i København 17. Aug. 1908 for et selskab af socialt interesserede damer og herrer (de fleste fra England), deriblandt Mr. Percy Alden og Tom Bryan. Sidstnævnte fik kort efter fat i en højskolesangbog, som han ikke gav slip på. Nogen tid senere oprettede han en højskole i England efter dansk mønster.

1 Mine damer og herrer!

5

I tider som vore, hvor telegrafene hver dag melder om historiske begivenheder, bliver de små tildragelser i et lille land let tabt af syne og undslipper den almindelige opmærksomhed. Men det, at De er kommet tværs over Nordsøen her til fra et stort og mægtigt land, er for mig et tegn på, at De forstår, at det ikke
10 alene er stormen, som bærer frem, men også den stille vind, — at hvis nogen ønsker at studere udvikling, kan man med lige så stort udbytte iagttage det små og jævne som det store og strålende. Hvis det ikke var for dette, vilde jeg hellere lade være med at lægge beslag på Deres opmærksomhed for mit emne, som sandelig ikke har noget strålende ved sig. Jeg kan ikke vise Dem noget storartet:
15 ingen stormende fremskridt, ingen uhørte kæmpeskridt imod lys og frihed.

20 Danmark er et bondeland. Af Europas stater er det måske den allermindste, en husmandslod mellem store godser. Danskerne er et bondefolk: de fleste af os er født på landet, vore byer er næsten alle små, og landbrug er vort hovederhverv. Men når jeg kalder os et bondefolk, hentyder jeg ikke særlig til disse statistiske kendsgerninger. Jeg bruger udtrykket for at indprente Dem, hvad jeg anser for
25 at være hovedsagen, når man vil forstå vort væsen og vore tanker, at i Danmark

er bondestanden ikke fjerdestand, men første (eller er i det mindste stadig længere på vej til at blive det). Hos os er bonden ikke samfundets umælende trækhest, som haler herskabsvognen med de fine og dannede klasser, ført og undertiden beskyttet af dem, men er mere og mere ved at blive roden og hovedstammen i nationen, fuldtud i stand til at passe på sig selv og udnytte ethvert fremskridt, ved at nå det standpunkt, hvor han fornemmer, at intet menneskeligt mere bør være ham fremmed.

35

At det virkelig forholder sig således, ses måske ikke så let af en tilfældig besøgende, det er i virkeligheden ikke engang gået op for en hel del gode folk herhjemme. Ja, en mængde af bønderne selv har endnu ikke fået øjnene op for denne kendsgerning. At det ikke desto mindre er en kendsgerning, tror jeg let kan bevises.

45

Den danske bondes stilling er for øjeblikket i fortroppen. I de sidste tredive år har det liberale partis faste borg været på landet, ikke i byerne, og sådan er det stadig. Bonden har været lige så rede til at tage imod og realisere nye og moderne ideer som til at gøre brug af moderne teknik og metoder.

50

I Danmark spiller landadelen og godsejerne ingen som helst rolle i det nationale liv. Litteratur, kunst og videnskab får ingen impulser fra dem, som er værd at nævne. Sognestyrelsen er gledet fuldstændig ud af deres hænder og over til det jævne folk, småbønder og andre af samme slags danner kernen i vort folketing, og hvis de store jordejere, takket være vor forældede og dårlige forfatning, endnu spiller en rolle i rigsdagen, idet de dominerer landstinget, er det simpelthen som en bremse på hjulene af vor nationale vogn på dens vej opover. Men bondestanden holder skridt med vor fremgang!

Medens landadelen samles for at dræbe deres tamme fasaner eller tilintetgøre en enlig ræv, samles bønderne i foredragssale og klasseværelser til store efterårsmøder, hvor sange og foredrag skifter. Jeg tror, De kan finde lige så
 70 mange sangbøger i det mindste og fattigste sogn som i en middelstor by. Selv i legemskultur danner bønderne fortroppen. Mens den unge adelsmand kun er interesseret i væddeløbsheste (med engelske jockeyer), og medens byungdommen — hvis den overhovedet er interesseret i gymnastik —
 75 almindeligvis er blevet hængende ved gammeldags militære eksercitssystemer, har den rationelle svenske gymnastik bredt sig overalt på landet. Mens ikke engang hovedstaden ejer offentlige gymnastiksale, kan man finde en sådan i næsten alle sogne, selv de fattigste. Når forholdene er sådan, er det en selvfølge, og behøver ingen forklaring, at småbønderne i landbruget er forud for den store jordejer, at deres køer med held konkurrerer med hans, og smørret fra deres
 80 andelsmejerier hjemfører de største præmier. Og mens jordejerne i vore nabolande klynger sig til beskyttelsestold og således, hvor de har magten, uden skånsel flår det jævne folk for at redde sig selv fra ruin, er de små gårdejere i Danmark fornuftige frihandlere, der ikke beder om særlig gunst.

Men nu kan De jo sige: Dette her er altsammen meget godt og ret interessant, især for Danskerne selv. Men det vilde være mere interessant og nyttigt for os,
 90 hvis De kunde give os en idé om, hvordan det er gået til. Ja, det er naturligvis meget vanskeligere. Det er altid lettere at påvise den kendsgerning, at en udvikling har fundet sted, end at udfinde hvilke kræfter og omstændigheder, der har ligget til grund herfor, og forklare virkningen af de forskellige faktorer. Dette gælder plante- og dyreliv, men endnu mere folkelivet. Naturligvis er disse
 95 folkets nye klæder ikke fuldkommen hjemmegjorte — det er der ingen nationers, som er. Særlig et lille land som vort får ofte friske impulser fra naboer og kunde ikke godt trives foruden. Hvis De ønsker til bunds at forstå vore nuværende forhold, må De ikke begrænse Deres udsyn til selve Danmark. Desuden: nationer vokser langsomt som egen, dagene i en nations liv er årtier
 100 eller århundreder. Så på samme måde må De ikke begrænse Deres undersøgelser til nutiden, men skal gå langt tilbage i historien, hvis De ønsker at gå til bunds i sagen. Alt dette skal jeg gå let hen over, da jeg forstår, at det allerede er blevet

behandlet af en tidligere taler. Jeg skal blot i korthed hentyde til nogle få
105 punkter:

110 Men hensyn til landboreformer står vi i stor gæld til Frankrig. Jeg formoder, at
man har fortalt Dem, hvorledes Danmark — i modsætning til alle andre lande i
Europa nød stor gavn af den bølge af frisind, som opstod i Frankrig i midten af
det 18de århundrede. Den physiokratiske skoles ideer (som i hjemlandet blev
druknet af den store revolution, og i de fleste andre stater ikke var stærk nok til
115 at sætte et varigt præg) modnedes hos os til frugt. Loven af 1789 og den
frigørelsespolitik, som den satte i gang, danner udgangspunktet for den
moderne selvejerbondes udvikling fra den foregående mørke tidsalders
undertrykte og sløve type. På samme måde står vi i gæld til England. Den
engelske kornlovsstrid i 30erne og 40erne og Englands støtte frihandelspolitik gav
120 os ikke alene et strålende eksempel og en værdifuld støtte imod protektionistiske
indflydelser fra stærke naboer, men hjalp os direkte på vej ved at åbne et rigt og
venligsindet land for vore produkter og således forberede vort økonomiske livs
frigørelse fra Hamborgs overvældende indflydelse.

125

Således har omgivelserne og fortiden på mange måder præget vort nationale liv,
som de præger det enkelte menneskes liv. Men for at forstå de nuværende
130 forhold må man selvfølgelig først og fremmest tage hensyn til de indre årsager
og de nyere begivenheder. Disse indre årsager er naturligvis de mest indviklede.
Materielt og åndeligt fremskridt er så fuldstændigt sammenkædede de er
uadskillelige som legeme og sjæl at det sikkert er umuligt at sige, hvad der er
årsag og hvad der er virkning. Jeg opgiver på forhånd ethvert forsøg på at
135 udtømme emnet, og de følgende bemærkninger må kun betragtes som vink, der
kan give et begreb om nogle af de mest fremtrædende træk i vort
fremskridtsnatur.

140

Den frigørelsespolitik, som var påbegyndt i 1789, nåede sit højdepunkt i midten af forrige århundrede. Grundloven af 1849, som satte punktum for enevældens
145 historie i Danmark, baserede vor regering på en så godt som almindelig valgret, idet den ikke anerkendte privilegier for nogen klasse af vælgere, hverken til det ene eller det andet af rigsdagens ting. — Dette resultat blev nået under indflydelse af den almindelige liberale strømning i Europa, som skabte en national, liberal bevægelse herhjemme, hovedsagelig anført af de dannede klasser
150 og en del af bourgeoisiet. Den økonomiske virkning heraf var en mere udpræget frihandelspolitik, en udjævning af gammeldags laugslove og lignende og en stærk bevægelse for at omdanne livsfæste til selveje. De kan således forestille Dem landbefolkningen tidligt i 60erne bestående af selvejerbønder og et stadigt svindende antal livsfæstere, meget løseligt delt i to grupper: på den ene side
155 gårdmanden med to heste eller mere, på den anden husmanden med kun een hest eller slet ingen, som dyrker sit lille sted (eller sin havelod) helt med sine egne hænder og sin families hjælp og for det meste forøger sine indtægter ved at arbejde som daglejer for andre bønder en del af sin tid.

160

Bonden fra omkring 1860 kan således karakteriseres som nogenlunde uafhængig økonomisk set, men noget stillestående; han hænger ved gamle og forældede
165 metoder, hans afgrøder og husdyr er ringere end de store jordejeres eller forpagteres, hans indtægter knebne, hans horisont meget begrænset og hans direkte politiske indflydelse kun lille.

170

Den liberale bevægelse fra midten af forrige århundrede løb snart ud i sandet alle vegne på fastlandet. Desuden gjorde vore udenrigske forviklinger en ende på alle reformer, som vi måske ellers kunde have opnået herhjemme — og så kom
175 krigen med Tyskland i 64.

180 Lammet, som folket var, af det frygtelige blodtab og den næsten dødelige

sønderdeling stod det ude af stand til at holde indre fjender stangen og måtte finde sig i at se dem lemlæste grundloven, idet landstinget blev omdannet til de riges faste borg (særlig de store jordejeres) og det har på den måde lige op til i dag tjent som en bremse på al fremskridtsvenlig lovgivning og hjulpet til at holde det brede folk nede, i særdeleshed dets hovedmasse, bønderne.

190

På denne mørke baggrund må den følgende tidsalders fremskridt ses for rigtigt at forstås. Det er overgreb indefra og udefra, som til dels har fået vort fremskridt til at vokse frem. Danskerne er ikke noget særlig aktivt, i det mindste ikke pågående aktivt eller ærgerrigt folk. Bonden især er ikke let at få sat i bevægelse. Men lemlæstet og forhånet af hovmodige naboer mandede den »dumme dansker« som sit forbillede, Hamlet, sig langsomt op til en årelang kamp. Al tanke om militær hævn måtte skrinlægges — den lå udenfor mulighedernes grænse —, og han samlede nu sin styrke for at godtgøre om ikke sin overlegenhed så i det mindste sin ligestilling på alle nyttige områder og prøvede derved at hævde sin ret til at eksistere og føre et uafhængigt nationalt liv, om hans land var aldrig så lille. Og ligesom denne kamp for selvhævdelse lige overfor overmodige naboer vakte nationen, således blev i særdeleshed bondestanden vakt til aktivt liv ved en noget lignende kamp imod den dominerende herskerklasse herhjemme, kæmpende mod privilegier og for anerkendelse i det politiske liv ikke blot ved valgurnen, men også i pløjemarken, i mejeriet og i skolen.

210

Jeg kan ikke gå nærmere ind på dette her, men jeg tænker, at De har hørt nok til at få en klarere opfattelse af vor fremskridts natur i almindelighed og vor landbefolknings økonomiske fremgang i særdeleshed. — Vort fremskridt har således ikke været hurtigt — det være langt fra — men det har været almindeligt. Vi kan ganske vist ikke prale af bedre dyrkede mønstergårde i den store stil eller mere fremragende landbrugere, end man kan træffe i udlandet, men vor fremgang er en bevægelse i selve folket, hele hærskaren af landbrugere rykker samlet frem, og førerne findes i alle lag, selv blandt de mindste husmænd med kun »tre tønder land og en ko«.

225 Besøgende fra udlandet får ganske naturligt ofte det indtryk, at landbrugets
fremskudte stilling i Danmark hovedsagelig skyldes regeringens ledelse og
statshjælp. Man viser dem vor store kgl. Landbohøjskole, og de kommer
fortrinsvis i berøring med professorer, officielle eksperter o. s. v., og får
230 sandsynligvis deres notesbøger fyldt med lange lister over statsbevillinger til
hjælp for det ene og det andet. Ved nærmere undersøgelse vil man imidlertid se,
at i hvor stor gæld vi end står til store førere som Fjord og Segelcke så er
fremgangen i hovedsagen folkets eget arbejde, ikke skabt ved statens
indblanding og ledelse. Således er f. Eks. andelsmejerierne og de andre store
andelsforetagender, som har været af vital betydning for forædlingen af vore
235 produkter, vokset frem af selve folkets midte, idet de første til at oprette en
andelssmørfabrik var nogle småbønder i et afsides hjørne af landet. Og ligesom
deres oprettelse var folkets værk, er de blevet forbedret og udvidet under folkets
stadige opsyn, idet de styres efter fuldkommen demokratiske principper. Ingen
udelukkes, og ingen har mere end een stemme, så Fattigper med den ene ko har
240 nøjagtig lige så meget at skulle have sagt som en af de store med hundrede.

245 Denne gennemførte demokratiske arbejdsmetode vil De udfra det foregående se
som en uundgåelig følge af de politiske forhold. Samarbejde på en strengt
demokratisk basis faldt ganske naturligt for en landbefolkning, som for sin
anerkendelse på den politiske mark havde måttet kæmpe en trediveårskrig mod
det herskende bureaukratiske mindretal, der blev støttet af landadelen og
250 bourgeoisiet. De, som kæmpede imod særrettighederne, kunde ikke godt skabe
privilegier for de rige, når de ordnede deres egne sager.

255

En sådan gennemført demokratisk ledelse kunde i andre tilfælde have resulteret i
stagnation. Bonden, særlig den lille selvejerbonde, er sædvanligvis yderst
konservativ, gentager evindeligt sine forfædres metoder og er desuden en streng

260 økonom, som vender skillingen to gange, før han giver den ud, eller rettere
vender den og putter den i lommen igen. Men ikke sådan i dette tilfælde.
Andelsforetagendet blev selvfølgelig hele standens kæledægge, og intet blev
sparet, som kunde fremme dets succes og sikre det førstepladsen i konkurrencen
265 med de store besiddere. Enhver præmie, der blev vundet, blev betragtet som et
sejrstegn for folket og demokratiet.

270 Denne enhed i fremgangen er roden til alt, hvad vi måtte have opnået. Således
laver vi utvivlsomt ikke bedre smør, end man kan finde i Yorkshire eller
Dorsetshire, men alt smør, som produceres i Danmark, er praktisk talt af samme
kvalitet, den bedste naturligvis. Variationerne er næsten umærkelige.

275

Men hvis jeg standsede her, vilde jeg kun have tegnet Dem et meget eensidigt
billede. Fremskridtet er visselig ikke blot resultatet af en samfundsklasses kamp
280 for frigørelse. Det er skabt ikke alene ved undertrykkelsens ildnende modvind,
men også ved den ægte fædrelandsfølelses livgivende varme og kærlighed til
folket.

285

Som jeg nævnte for lidt siden, fremkaldte ulykken i 1864, der bragte Danmark
næsten til ødelæggelsens rand, en stærk trang til national selvhævdelse på alle
fredelige områder. Ja, mere end det: de virkelig store mænd i tiden indså klart, at
290 åndelig virksomhed indenfor videnskaben og de »dannede« klasser ikke var
nok. De følte levende, at Danmarks ager var blevet for lille til, at man kunde lade
nogen del af den ligge brak og bære ukrudt, at danskerne var for få til at lade
uvidenhed og lavhed få lov til at trives i mørket. I det lykkelige møde med den
vågnende åndelige trang hos bondestanden tændte dette ønske om at løfte,
295 genvinde og forny en flamme for oplysning og sand opdragelse, som udvidede
horisonten og løftede sindet hos de bedste af bønderne. På denne måde blev de
gjort til førere, og hele frigørelsesbevægelsen fik et større perspektiv, blev en sand

folkebevægelse, som stræbte efter at få den jævne mand til at føle, at han også
300 havde en andel i sit land, efter at omdanne ham til en levende sten i nationens
bygning og således udslette ikke blot de ydre, men også de indre klasseforskelle.

305

Men selv denne ægte fædrelandske bevægelse fandt kun sparsom støtte på de
højeste steder. Således måtte f. eks. folkehøjskolen, som er et af hovedtrækkene i
dette arbejde for åndelig og national højnelse, kæmpe sig frem skridt for skridt,
næsten udelukkende holdt oppe af den jævne mand selv. Hovedmassen af de
310 »dannede klasser« fandt tanken om at holde foredrag om historie og digtning
for malkepiger og bønder højst latterlig; det faldt dem ikke ind at give sådanne
mennesker åndelig næring hvis de overhovedet tænkte på deres ernæring –
udover de smuler, som faldt fra de riges bord. At »for folket er det bedste ikke
for godt« var en tanke, som var aldeles fremmed for vore herskende klasser. Selv
315 en bestræbelse for at omdanne barneskolen blev bittert bekæmpet af både
verdslige og gejstlige embedsmænd, som klyngede sig til den hævdvundne
metode at fylde børnenes hoveder med katekismus og rå stumper af skriftsteder
og så hjælpe på deres fordøjelse med spanskrøret. De nye ideer om at give
barnesindet passende næring og levne plads for personlighedens naturlige
320 udvikling fandt fra først af kun støtte og rodfæste hos bondestanden. Ud fra alt
dette vil De forstå, at vort fremskridt ikke er et kunstigt produkt, men snarere en
naturlig vækst, at det ikke først og fremmest er skabt ved menneskekærlige love,
men springer fra dybe kilder i vort nationale liv.

325

Før jeg slutter, må jeg have lov til at kaste et blik mod fremtiden. Jeg ser ting,
som fylder mig med håb, men også alvorlige farer. Folkets sag har til en viss [sic]
330 grad været sejrrig; politisk såvel som økonomisk kan selvejerbonden kalde sig
herre på valpladsen. Men vil samfølelsen, som modgangen kun styrkede, kunne
modstå de gode tiders prøvelse? – Lige til nu er hele bondestanden rykket frem i
fællesskab; den jordløse daglejer og den største gårdejer har været eet mod den
fælles fjende; men naturligvis har førerskabet oftest været i hænderne på
335 gårdmanden. Der er stærke kræfter ude for at drive en kile ind mellem de
jordejende bønder og de jordløse eller jordfattige. Denne splittelse er uhyre

340 velkommen for de dele af overklassen, som ser deres eneste chance for en
forlængelse af magten og æren i en alliance med det øverste lag af bondestanden,
345 hvorved de kan styrke reaktionens svækkede kræfter. Vil det lykkes? Vil den
jævne mand i by og på land finde vejen spærret, efter at fortroppen af hans hær
har passeret barrikaden?

345

Den eneste måde at undgå revner på, når man løfter en tung og uhåndterlig
masse, er at løfte fra nedenunder, idet man lægger sine hænder under den underste del.
Hvis man vil undgå en skæbnesvanger splittelse, når man løfter et folk, må man
350 handle efter samme princip.

355 Dette er grunden til, at husmandsbevægelsen, bevægelsen for at hæve de
allermindste landmænd og landarbejdere og styrke deres økonomiske stilling,
har fået sådan en betydning for os i den senere tid. Tiden er inde for en sådan
bevægelse. Endnu står landarbejderen ikke alene. Hans opdragelse og tankekreds
er næsten den samme som gårdejerens, hans fætre og brødre ejer måske selv
360 gårde. Fremskridtsånden og den økonomiske uafhængighed findes selv blandt
den laveste del af befolkningen. De behøver blot at overvære et husmandsmøde
eller at betragte et selskab af disse mennesker på en »husmandsrejse« for at se, at
det er tilfældet. De ivrige ansigter hos disse forslidte mænd og kvinder vil tale
deres tydelige sprog. Allerede nu kan man finde mange af de allermindste
365 ejendomme, hvis afgrøder konkurrerer med herregårdens. Sådan en energi må
ikke gå til spilde, må ikke forbruges en trædemølle af uansvarligt arbejde for
andre. Men jo længere gårdejeren når frem, jo større bliver afstanden mellem
ham og den jordløse arbejder, der kun har en andenhånds interesse i landbrugets
fremgang. Man må sikre sig grundvolden for uafhængigt arbejde, nemlig jorden;
370 ingen landarbejder, der virkelig ønsker uafhængighed, skulde søge forgæves efter
de nødvendige tønder land.

375

Andelsbevægelsen har gjort det muligt at forene det lille landbrug med
produktionen for det store marked. Skønt det lille landbrug sandelig ikke er
legeværk, behøver husmanden ikke længere stå tøjret med næsen i jorden, ude af
380 stand til at dele nationens liv. At ændre forholdene sådan, at enhver arbejdsvillig
hånd og uafhængig ånd må være i stand til at finde en arbejdsplads, er
landbefolkningens hovedproblem i dag. Tiden er inde til at pløje endnu dybere i
nationens ager, til at bringe de rige underlag op i lyset og blande alle lagene
endnu grundigere, ikke blot for at løfte bondestanden, men for at udslette alle
385 spor af gamle klasseskel.

390 Når De ser Dem om i Danmark i dag, vil De ikke finde meget, der vækker
beundring. Men ud fra, hvad jeg har sagt om vort fremskridts art vil De forstå,
at der kun kan være lidt at vise frem, at vore tanker er mere fremskredne end
vore love, at vor undervisning er bedre end de fleste af vore skolebygninger, kort
sagt at legemet er bedre end klæderne. Og De vil med overbærenhed huske på, at
395 vi kun er et lille folk, som kæmper med modgang, et bondefolk, der nylig er
startet på sin vej opover. Men om De ikke ser noget stort, håber jeg, at De vil
være i stand til at skelne nogle toner af den musik, der er dyrebarest i den
tænksommes øre: Fodslagene af en fredelig hær på vej imod lys og frihed.

400

Kilde

Lange, J. E. (1942). Artikler og Taler 1888-1941.

405 **Kildetype**

Dokumentation i bogværk

Tags

Foredrag

URI

410 <https://www.dansketaler.dk/tale/jakob-e-langes-tale-om-den-danske-bonde>